
МОВОЗНАВСТВО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЇ

УДК 811.111(4):811.112.2'373

МОВНА СИТУАЦІЯ В ЄВРОПІ В УМОВАХ ДОМІНУЮЧОГО ВПЛИВУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Капуш А. В.

У статті розглядається питання перспектив німецької мови в епоху домінування англійської мови. Характеризуються сучасні процеси взаємовпливу мов та культур. На прикладі словникових інновацій останніх років аналізуються наслідки процесу запозичення для лексико-семантичної системи мови. Аргументується необхідність збереження багатомовності у глобальному суспільстві.

Ключові слова: німецька мова, англійська мова, словникові інновації, лексико-семантична система, запозичення, багатомовність.

В статье рассматривается вопрос перспектив немецкого языка в эпоху доминирования английского языка. Характеризуются современные процессы взаимовлияния языков и культур. На примере словарных инноваций последних лет анализируются последствия процесса заимствования для лексико-семантической системы языка. Аргументируется необходимость сохранения многоязычия в глобальном обществе.

Ключевые слова: немецкий язык, английский язык, словарные инновации, лексико-семантическая система, заимствование, многоязычие.

The article discusses prospects of the German language in the era of dominance of English. It outlines contemporary interrelations of languages and cultures. Also, it uses dictionary innovations of the recent years to analyse the effects of borrowing into the lexico-semantic system of language. The article argues the need to preserve multilingualism in a global society.

Key words: the German language, the English language, dictionary innovations, lexico-semantic system, lexical loans, multilingualism.

Постановка проблеми. Процеси тотальної глобалізації сучасного суспільства зумовлюють інтенсивні процеси контактування та взаємовпливу народів, їх культур та мов. Крім запозичення іншомовної лексики, насамперед з американського варіанту англійської мови, характерною рисою сучасної мовної ситуації в Європі є поступове поширення використання англійської мови на різні сфери людської діяльності замість національної. Тенденція до втрати національними мовами своїх позицій може мати наслідки, що не обмежуються лише лінгвістичною проблематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запозичення іншомовної лексики традиційно є проблемою, яка розглядається не лише у роботах мовознавців та представників інших наук, але і є предметом дискусій серед пересічних користувачів мови. Причини інтенсифікації запозичення іншомовної лексики, її структурно-семантичні, функціональні та стилістичні характеристики розглядалися в останні роки в роботах Л. Крисіна, Є. В. Розен, Р. Хоберга, В. Шнайдера, І. Зьорензен, Б. Зіка, Д. Ціммера та ін., а також у друкованих ЗМІ, що висвітлюють проблеми мовної норми та культури мовлення ("Die Zeit", "Sprachnachrichten"). Проте недостатньо дослідженими залишаються природа та взаємозв'язок динамічних змін в системі координат "мова – культура – суспільство", зумовлених сучасними глобалізаційними процесами.

Завданням даної статті є розглянути проблему використання англіцизмів в сучасній німецькій мові у більш широкому, не лише лінгвістичному, але і в лінгвокультурологічному контексті; проаналізувати причини розширення спектру їх використання; охарактеризувати наслідки процесу запозичення лексики; окреслити перспективи подальшого розвитку мовної ситуації у глобалізованому суспільстві.

Матеріалом для нашого дослідження слугували англіцизми, що використовуються в актуальних німецьких текстах і класифікуються як словникові інновації останніх років, а також англіцизми, які вже повністю інтегрувалися в лексико-семантичну систему німецької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найхарактерніших ознак сучасного етапу розвитку німецької мови є інтенсивне запозичення англіцизмів, як правило, з американського варіанту англійської мови. Присутність великої кількості англіцизмів у мові, зокрема, відображають відомі іронічні назви *Denglisch* (тж. *Denglish*) та *Engleutsch*. Ми не будемо детально зупинятися на екстралінгвальних та інтралінгвальних чинниках запозичення англіцизмів та способах їх інтеграції в лексико-семантичну систему німецької мови, оскільки ці питання вже висвітлювалися в інших дослідженнях, присвячених проблемі запозичень [4, с. 124-136; 10, с. 10-11; 12, с. 7-85].

Запозичення іншомовної лексики завжди супроводжувалось критикою з боку лінгвістів, журналістів, викладачів мови, які вбачають у ньому загрозу цілісності літературної мови та розхитування її норми. Тому в різні епохи здійснювалися спроби протидіяти проникненню запозичень в німецьку мову або замінити їх на німецькі відповідники. Так, завдяки Ф. фон Цезену в XVII ст. з'явилися слова, які стали невід'ємною частиною словникового фонду і вживаються паралельно із запозиченими з грецької (*Bibliothek* → *Bücherei*, *Dialekt* → *Mundart*) та латинської (*Distanz* → *Abstand*, *Zirkulation* → *Kreislauf*, *Projekt* → *Entwurf*, *Autor* → *Verfasser*, *Republik* → *Freistaat* тощо) мов.

Діяльність по створенню німецьких еквівалентів до запозичених слів не припиняється і сьогодні, але тепер зусилля направлені майже виключно проти англіцизмів. З метою протидії їх засиллю Спілкою "Німецька мова" (*Verein Deutsche Sprache*) була ініційована акція "Жива німецька мова" (*Aktion lebendiges Deutsch*) по створенню німецьких відповідників, яка тривала з 2006 по 2010 рр. Приклади запропонованих німецьких варіантів: *Airbag* → *Prallkissen*, *Fastfood* → *Schnellkost*, *Standby* → *Standstrom*, *Timing* → *Zeitwahl*, *Jackpot* → *Glückstopf*, *Display* → *Sichtfeld*, *No-go-Area* → *Meidezone*, *Laptop* → *Klapprechner* та ін. Оскільки такі міри по заміні англіцизмів мають регулятивний характер, нові варіанти найменувань можуть бути не відразу сприйнятими мовцями через їх незвичне звучання. Тому тільки з часом стане зрозумілим, чи знайдуть вони поширення і стануть частиною узусу. Б. Зік зауважує, що це є питання звички і свідомого вибору, тільки сам мовець може вирішити, чи йому і надалі послуговуватися англіцизмами, чи наважитися використовувати нові німецькі відповідники [9, с. 135]. Критики таких спроб боротися за чистоту мови вбачають у них лише прояв ксенофобії та культурного шовінізму, а запозичення англіцизмів вважать виключно збагаченням словника.

Вживання значної частини англіцизмів є тимчасовим явищем, обумовленим контекстом чи індивідуальними лінгвістичними вподобаннями. Наприклад, тільки соціально-психологічними чинниками (бажанням покращити імідж, міркуваннями престижу) можна пояснити використання англіцизмів та витіснення із вжитку деяких німецьких назв, напр.: *Weltkonzern* → *Global Player*, *Schlagzeile* → *Headline*, *Wettbewerb* → *Contest*, *Auskunft* → *Service Point* (не існує в англійській мові!) та ін. [9, с. 135].

Не зважаючи на постійну критику англіцизмів, ряд дослідників вважає безпідставним перебільшення загрози для німецької мови через їх вживання, адже "могутність мови не в тому, щоб відхилити чуже, а в тому, щоб його поглинати" (В. Гете) [6, с. 23; 8, с. 100]. Як приклад називається сама англійська мова, яка як жодна інша мова спочатку зазнала впливу з боку інших мов, а потім перетворилася на мову глобального спілкування. Л. Крисін також вважає побоювання з приводу інтенсифікації процесу запозичення та загроз для рідної мови перебільшеними.

Мова являє собою механізм, який саморозвивається, дія якого регулюється певним закономірностями. Зокрема, мова вмiє самоочищатися, позбавлятися від функціонально зайвого, непотрібного. Це відбувається й з іншомовними словами [2, с. 9].

Значний інтерес представляють дослідження змін у складі словника, які відбуваються протягом незначного – з точки зору історії мови – періоду. Використовуючи метод “синхронного зрізу” [3, с. 451] можна чітко простежити динамічні процеси в словниковому складі та їх залежність від впливу екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників. Щоб проаналізувати, скільки та які англіцизми з’являються в німецькій мові і входять в активний словниковий запас більшості мовців протягом певного хронологічного відрізка, ми дослідили корпус лексики, представлений у книзі “Rotbuch Deutsch. Die Liste der gefährdeten Wörter” за редакцією Й. Тіле. Як пише автор, цей корпус містить найменування, які сьогодні ще іноді вживаються, але активно витісняються іншими, більш новими та актуальними, тому їм загрожує зникнення з активного словника. “Вони витісняються через втрату значення, витісняються англіцизмами та – що ще гірше – через Denglisch. Частота їх вживання зменшується, їх використання сприймається мовною спільнотою як старомодне” [7, с. 4]. Всього корпус включає 1230 німецьких слів та словосполучень, які знаходяться на етапі поступового зникнення. Серед вказаних нових відповідників 292 є англіцизмами, що складає майже 24%. Розподіл за частинами мови виглядає таким чином: іменники, звичайно, кількісно переважають; дієслова – 9; прикметники – 4; вигуки – 1. Серед нових варіантів є гібридні утворення з німецьких та англійських елементів, скорочення (аббревіатури) та словосполучення.

Вплив англійської мови не обмежується присутністю словникових запозичень. Спостерігаються ознаки того, що вона може дати поштовх до незворотних змін в глибинному коді німецької мови. Під глибинним кодом розуміють такі стабільні структури мови (на противагу змінюваному словнику), як морфологія та синтаксис. Напр., в німецьких текстах набуває поширення вживання літери С на початку слів (*Club, Comfort*), написання апострофа у формі генітива не тільки із власними назвами (*Norton’s*), але й з іншими іменниками (*Manager’s*), тенденція до роздільного написання частин складних слів (*Notizblock Anwendung, System Säuberung Eigenschaft*), вживання прийменника перед цифрою, що означає рік (*in 2016* замість *2016* або *im Jahre 2016*). Такі зміни є наслідком вживання великої кількості неасимільованих англіцизмів та калькування англійських структур і без належної протидії можуть з часом призвести до піджинізації німецької мови [12, с. 71].

Отже, проблемою є не запозичення як явище, а саме використання неасимільованих англіцизмів та поширення англійської мови на все більше сфер використання, що обмежує використання інших мов [6, с. 19]. Причини цього очевидні: міграція населення; пропаганда американського способу життя, американських цінностей; тенденція до використання англійської як робочої мови в діяльності міжнародних організацій; глобалізація економіки; статус англійської як мови Інтернет-спільноти. Загалом кількість людей, які володіють англійською як іноземною (на різному рівні) складає у світі 2 млрд. чол. [5, с. 303]. Таким чином, англійська мова сьогодні вже не тільки світова *lingua franca*, але і мова, яка через свою постійну присутність у житті мовців впливає на їхню рідну мову, проникаючи в неї та поступово змінюючи її. Саме у мовній ситуації, яка склалася на сьогодні в Європі у зв’язку з домінуванням англійської, лінгвісти вбачають реальну загрозу для німецької мови [6, с. 21; 11, с. 173]. Схожий стан речей спостерігається і в інших європейських країнах. Німецька та інші європейські національні мови опинилися в умовах жорсткого конкурентного середовища, що виникло з появою *Globisch* або *Globalesisch* – англійської мови нового типу, свого роду “метамови”, що є спрощеним варіантом англійської мови і використовується в міжнародній комунікації.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що німецька мова сьогодні все рідше використовується як мова науки. Серед головних причин: 1) Болонський процес у сфері освіти, створення загальноєвропейського освітнього простору, збільшення у європейських вишах кількості освітніх програм на англійській мові; 2) понад 80% інформації, що міститься в електронних базах у всьому світі,

представлено на англійській мові; 3) більш ніж дві треті вчених світу пишуть на англійській мові, для того щоб мати змогу представити результати своїх досліджень якомога більшому колу науковців [5, с. 302].

Проте є ряд моментів, пов'язаних з природою та взаємозалежністю мови та культури, які примушують подивитися з іншого боку на, здавалось би, очевидні переваги мовної глобалізації, зокрема у сфері науки.

Під час спілкування іноземною мовою в першу чергу йдеться про передачу інформації, тобто реалізується насамперед (або виключно лише) базова, комунікативна, функція мови. Однак кожна природна мова виконує ще цілу низку основних та вторинних функцій – когнітивну (або гносеологічну, мислетворчу), кумулятивну (або історико-культурну), емотивну тощо, які під час спілкування іноземною мовою не можуть бути реалізовані в такій мірі як при спілкуванні рідною мовою. “Дійсна й об'єктивна картина світу відображена в мовах неоднаково, оскільки вони неоднаково членують реальний світ (структура лексико-семантичних полів різних мов не збігається) з огляду на нетотожні умови матеріального і суспільного життя людей. Через те перехід з однієї мовної системи в іншу доречно порівняти з переходом від однієї системи мір до іншої” [1, с. 192]. Саме через рідну мову людина входить в цей світ, на її основі відбувається процес творення концептуальної картини навколишньої реальності. Кожному народові властиві неповторні асоціації образного мислення, які закріплюються в мовній системі і становлять її національну специфіку [1, с. 319]. Мислення на рідній мові є більш об'ємним, багатовимірним та більш диференційованим. Тому використання в науковому середовищі тільки або переважно англійської мови неминуче приводить до певних обмежень, спрощень у формулюваннях.

Мовна глобалізація в Європі несе реальні загрози і для національних культур, окреслити які можна таким чином:

- Мова несе значний культурно-ідеологічний заряд, тому при домінуванні іншої, чужої мови відбувається проникнення чужої культури та ідеології. Разом з глобальною мовою формується глобальна культура.

- Виникає загроза поглинання, нівелювання та знищення національної мови та традицій, національної самобутності, культури та унікальної ідентичності народів.

- Просування глобальної мови приносить місцевим національним культурам більше шкоди, ніж мовам. Фільми, книги і навіть пісні можна перекласти на рідну мову, але їх не можна “перекласти” на рідну культуру [5, с. 31]. До того ж, при будь-якому перекладі, а надто суб'єктивному або неадекватному, неминучі втрати смислу. Нівелювання національних культур позбавляє людство національних особливостей бачення світу.

- Вербальна мова є носієм, субстанцією, що виражає соціокультурні регулятиви людської діяльності, які поряд із загальнолюдськими нормами включають і такі, що притаманні тільки якійсь певній культурі, суспільству.

Тому вчені, представники різних галузей наук, переконані, що єдиною правильною перспективою розвитку сучасного глобалізованого європейського суспільства може бути його *реальна багатомовність*, коли англійська мова використовується у сфері науки, політики, освіти, культури не замість, а поряд з іншими, національними мовами. Як влучно висловила з цього приводу С. Тер-Мінасова, “English belongs to the world but the world does not belong to English” (“Англійська мова належить світові, але світ не належить англійській мові”) [5, с. 297].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Виходячи з вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

1. Сучасна німецька мова зазнає інтенсивного впливу з боку американського варіанту англійської мови, результатом якого є не лише кількісне поповнення словника, але й зміни у сфері правопису, морфології, граматики, ідіоматики тощо. Ці процеси потребують подальшого спостереження, дослідження та опису.

2. Для запобігання зміни глибинного коду мови під впливом англійської мови необхідна адаптація запозичень до норм мови-реципієнта та їх асиміляція.

3. Англійська мова набула статусу домінуючої мови спілкування в Європі та світі, що призвело до скорочення сфер використання національних мов, та поставило питання про їх розвиток та шанси в майбутньому. Вирішенням цієї проблеми повинні стати збереження багатомовності, свідоме ставлення мовців до своєї мови та культури. Подальший розвиток мовної ситуації в Європі представляє інтерес з точки зору культурологічних, соціо- та психолінгвістичних досліджень.

4. Проблема співіснування, взаємовпливу та конкуренції мов є актуальною і для українського суспільства. Тому результати нашого дослідження можна екстраполювати і на ситуацію з іншими мовами, які з різних, насамперед, геополітичних причин перебувають в умовах конкурентного середовища.

Література

1. Кочерган М. Загальне мовознавство: підручник, 3-тє видання / М. Кочерган. – К.: Академія, 2008. – 464 с.
2. Крысин Л. О русском языке наших дней [Електронний ресурс] / Л. Крысин // Изменяющийся языковой мир. – Пермь, 2002. – Режим доступу до джерела: <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-02.htm>
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М.: “Менеджер”, 2000. – 192 с.
5. Тер-Минасова С. Война и мир языков и культур: (Учеб. пособие) / С. Тер-Минасова. – М.: СЛОВО/SLOVO, 2008. – 344 с.
6. Hoberg R. Was wird aus Deutsch angesichts der Dominanz des Englischen? / R. Hoberg // Der Sprachdienst. – 2012. – Jg. 56, Nr. 1/12. – S. 19-25.
7. Rotbuch Deutsch. Die Liste der gefährdeten Wörter // J. Thiele (Hrsg.). – Wiesbaden: Marix, 2006. – 158 S.
8. Schneider W. Deutsch für Kenner. Die neue Stilkunde / W. Schneider. – München: Piper, 2003. – 396 S.
9. Sick B. Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod. Folge 5 / B. Sick. – Köln: Kiepenheuer&Witsch, 2013. – 245 S.
10. Sörensen I. Englisch im deutschen Wortschatz. Lehn- und Fremdwörter in der Umgangssprache / I. Sörensen. – Berlin: Volk und Wissen, 1995. – 167 S.
11. Trabant J. Globalesisch oder was? Ein Plädoyer für Europas Sprachen / J. Trabant. – Orig.-Ausg. – München: Beck, 2014. – 235 S.
12. Zimmer D. E. Deutsch und anders – die Sprache im Modernisierungsfieber / D. E. Zimmer. – Reinbeck: Rowohlt, 1998. – 383 S.